

Sant kulturminnevern – en kristen, humanistisk gjerning

Hva er det vi lever for? Hva er meningen med livet?

I april døde min mor. Tidlig søndag morgen døde hunden vår. De to var blandt dem som gav meg mening, glede, støtte. Det er usigelig trist å miste dem. Når vi opplever sorg og savn – om ikke før, så merker mange det *da*, hva som er viktig.

I Spelet på Stiklestad sier den gamle, blinde Jostein, mens lederne sloss om makten, noe sånt som at: *Vi lever for å gjera det unaleg for kvarandre – gjøre det trivelig, godt, for hverandre.*

Slik at noen, som en gang skal stå ved *vår* grav, vil kunne si – slik jeg kunne, ved Mors og ved hunden Nanos grav: Du gjorde livet rikere for så mange, for meg. Du gjorde arbeidet ditt grundig og godt, du spredte mye glede. Du skjøttet ditt pund vel, brukte dine evner og krefter til å gjøre det gode.

Hedre din far og din mor, så det går deg godt og du får leve lenge i landet, lyder det fjerde bud. Kulturminnevern er å holde det fjerde bud. Å ta vare på det gode i arven vi har fått fra dem som var før oss. Glede oss over det. Lære av det. Gi det videre til de som kommer etter. Slik at «*når fedrane sjå at på jordi, dei kan kjenna sitt folk og sitt land.*»

Å ta vare på Prestegårdslåna og dens historie gjør oss åndelig rikere, det gir mening.

Idag er det så mye meningsløshet. Måten vi lever på i den vestlige verden ødelegger kloden. Det er blitt en grådighet som sprenger alle grenser. Meningsløst forbruk, kjøp og kast. Naturen ødelegges. Klimaet ødelegges. Mennesket ødelegges.

Vil vi ha det *slik*?

Vi vet at åker og eng kan utarmes. En plass kan ødelegges ved dårlig stell. Vi vet at med god skjøtsel og omsorg kan den gi nok mat til generasjon etter generasjon.

Natur, kultur og mennesket hører sammen. Vårt hjem er Melhus. Dette hjem er vi satt til å forvalte. På få år er så mye av bygninger og annen

kultur fra tidligere tider blitt borte – ved riving, brann og vanskjøtsel. Vi har ikke mer igjen å miste.

Når det vi har kjært blir borte, når alt forandres og meies ned for den moderne gud – *Utviklingen, Fremskrittet* – da mister vi fotfestet.

Mange barn og unge flykter inn i en liksomverden på nettet eller i øredøvende bråk, i depresjon.

Eldre kan føle seg utenfor i den moderne verden. De føler at det de kan, det betyr ikke noe lenger. Alt er blitt så fremmed rundt dem. – Er det da underlig at de lett går inn i depresjon? Og demens?

Som offer for den moderne gud. *Utvikling. Fremskritt*. Uten at det stilles spørsmål ved om det som skjer, virkelig *er* utvikling og fremskritt, i positiv forstand.

Det er en del mennesker som dessverre *vil* meie ned, bl.a. fordi de tjener på det. Kyniske mennesker – ulver i fåreham – har personlige-, økonomiske- og makt-interesser i dette, det å ødelegge kulturen vår. De kaller det gjerne for *utvikling* og *fremskritt*. Men det er ofte det motsatte. En utemmet utvikling og vekst fører til at det før eller siden sprekker. Slike mennesker vil ikke at vi reparerer klær, tar vare på gamle hus og ting.

Det er svært stor forskjell på folk. Noen har ingen skrupler med å ødelegge folk, dyr, natur og kultur. Ingen skrupler med å misbruke offentlige midler til egen vinning. Til å slå seg selv opp på bekostning av fellesgodene.

Det passer slike å gjøre oss *alle like*: F.eks. ved å si at «*ingen er uunnværlig*». Blir du syk, kan noen annen steppe inn.

Det er ikke sant! *Det er ikke slik!* Spør gamle på sykehjemmet, om det er det samme hvem som steller dem.

Det er enorm forskjell på folk. Det er *ikke* slik at *inni er vi like*. Det er intet sted vi er så ulike, som inni.

Utenpå har vi ansikt, hender og ben, av litt forskjellig farve og form, sant nok. Men alt dette er bare variasjoner over ett og samme tema.

Innvendig derimot! Det er *her* de store, for ikke å si: de enorme kontrastene mellom mennesker finnes! Innvendig.

Noen er beskjedne, flinke, hjelpsomme, med sterk samvittighet i det de gjør. Med ønske om å hjelpe og å spre glede. Det gjelder mange såkalt *vanlige* folk.

Som vil holde de ti bud, brannforskriftene og næringsmiddelkontrollens regler – som vi gjør i Prestegårdslåna.

Da vi kjempet for at Prestegårdslåna skulle bli en egen, selvstendig stiftelse, var det mange som sa at man vil ikke greie dette, rent økonomisk. Jeg svarte at når de greier å bygge en stavkirke på Hølonda på dugnad, da må da vi nede i Nedre Melhus greie å ta vare på et hus som allerede står der! «Nei, du kan ikke sammenligne med Hølonda, det går ikke an, det er noe annet med Hølonda», sa folk.

Ja, det er vel det, noe annet der. Svigerfar var fra Hølonda, og vi har hytte der. Det er ikke noe annet sted (så vidt jeg vet) i Norge, at man i vår tid har bygget en stavkirke, etter alle kunstens regler, på dugnad og kjærlighet.

Men noe går da an i Nedre Melhus også. (Jeg har faktisk en drøm om å få bygget en omtrent kopi av middelalderkirken her, eller i dens stil. Burde ikke det passe på Brekkåsen? Med egen kirkegård. Det er jo snart en egen by av folk på vestsida av Gaula.)

Vel – vi har fått en god dugnadsånd ved låna, alle dystre spådommer til tross. På tirsdager – eller andre dager – kommer en liten håndfull mennesker og pusler litt med alskens arbeid: Mari Valset kommer helt fra Trondheim, og arbeider glad med registrering av gaver vi har fått, sammen med Ragnhild Overbye, Brita Sjøberg og Sigurd Sandviken.

Björg Rugelsjøen og Per Braseth leser og skriver av gamle håndskrifter i gotisk skrift. Jan Horg, Einar Eggen, Gunnvald Bøe og Jens Loddgard rydder og ordner både her og der, høyt og lavt. Randi Tømmerdal steller haven, med plen og blomsterbed, også hjulpet av ektefelle Karl.

Våre husarkitekter er Arne Berg og Solveig Kornstad. Arne Berg, 92 år gammel, en éner, med et stort internasjonalt ry innen kulturminnevernets område. Han har *nettopp* laget nøyaktige tegninger til lysthuset i hagen. Og ikke å forglemme Ola Storhaugen. Han kommer stadig innom med nye godbiter fra arkiver – opplysninger, bilder, historisk materiale.

Jeg kunne nevnt mange flere navn, men har tatt med navn på dem som har vært med over lengre tid og med mange titalls timers innsats i året.

Jeg må for all del ikke glemme våre gode støtter i fylket, først og fremst fylkesantikvar Finn Damstuen og antikvarisk rådgiver Hauke Haupts. Uten dem hadde det aldri gått.

Vi hadde dugnad for å ta ut stabbursmaterialer siste uke. Første kvelden gikk greit. Geir Frode Moen stilte med omtrent hele styret i velforeningen på Varmbo. Andre kvelden var vi redd vi ikke fikk nok folk. Da spurte jeg

om det hjalp om velforening fikk litt penger for arbeidet. Men nei da, det var ikke *penger* som var problemet, de stilte opp uten det.

Og flere fikk vi med, bare de siste timene før tungarbeidet i dårlig vær skulle begynne. Det var en fryd, å se på disse sterke karene, lempe 9 meter lange, svære tømmerstokker, fra toppen av låven på Varmbo, ned på bakken, 180-200 kg veide de største. Jeg var redd da. Men det gikk fint.

Det er stjernestund på jord å sitte på låven med kaffe og enkelt kaffebrød, med sterke, snille, til dels ukjente karer, som gjerne er med på å gjøre en jobb.

Har du lyst til å være med? Vi har mye igjen som må tas ned, heldigvis det letteste, med panel, gulvbord og dørene – vær forsiktig! Det skal gjøres i januar, regner jeg med.

Sant kulturminnevern er humanisme, menneskelighet, glede. Tenk at dette buret sannsynligvis ble satt opp på prost Steenbuchs tid, på 1700-tallet!

Vi har det åpent i Prestegårdslåna hver lørdag, hele året. Fra elleve til ett, om sommeren til to. Alltid gratis adgang og servering og omvisning. Hvordan ble det slik?

For en del år siden begynte vi med å ha det åpent hver lørdag om sommeren.

Vi hadde besøk av en dame med rullator, hver lørdag. Hun sa, da hun dro, siste gang det var åpent: «*Jeg kommer igjen neste lørdag*». Jeg hadde ikke hjerte til å si: Nei, da er det stengt.

Jeg bestemte meg straks og sa i mitt stille sinn: *Låna skal være åpen for deg, hver lørdag, hele året*. Og så sa jeg til henne: «*Ja, vi sees igjen, neste lørdag*.» Deretter gikk jeg inn til Sigurd Sandviken og fortalte det. «Ja, det er greit», sa han, og han kommer til låna og lager kaffe og kaffebrød 50 av 52 lørdager i året, år etter år.

Det var ikke prest eller biskop som er årsak til at låna er åpen for alle, hver lørdag hele året, men en eldre kvinne med rullator.

I Melhus er det en perle av en gammel gård, kalt *Gammelhusa oppi Grøseta*. Der er bonde Knut Grøseth med hustru, barn, søsken og barnebarn glade i de gamle bygningene. De tar godt vare på dem, årtier etter årtier. Hus og tun som er til glede for så mange som går tur forbi.

Antikvariske håndverkere, vernemyndighet og kulturminnefondet berømmer nå det arbeidet som Grøsethfamilien har gjort og gjør. Dette er kulturminnevern på sitt beste. Det behøver ikke foregå i Oslo, eller fra

Riksantikvaren. Ofte er det heller tvert imot. I de høyeste kretser mangler de ofte det man har, den som bor i Melhus, og er glad i bygda si: Respekt for og kjærlighet til det som har vært, det vi har fått – og skal gi videre. I de høyere kretser mangler ofte en skikkelig arbeidsmoral.

Det siste bildet jeg har av vår kjære hund Nano, som døde søndag, er fra Grøset. Bildet og minnet er for meg en dyrebar skatt. Minnet om spaserturen opp til Grøset med Nano, – forrige gangen kjørte jeg fast bilen og karene måtte få bilen løs igjen – stunden der på det gamle kjøkkenet, sammen med tømrer, bonden og Nano – hun fikk en kakebit og storkoste seg.

Sør i Melhus kommune, på Hovin, har vi et «semiurbant miljø» – som antikvarisk rådgiver Hauke Haupts kalte det i sin uttalelse. Vi liker det uttrykket.

Jeg tenker her på *Gamle Hovin*, med tre gamle bygninger, med vei mellom, slik at det er plass til å lage julegate i desember. Der har bygdafolk gått sammen og kjøpt og tatt vare på de tre bygningene. Her er det virksomhet i husene, slik det skal være: for barn, unge, voksne og eldre. Nå står store istandsettingsarbeider for døren.

I en tekstmelding som jeg nylig mottok fra Einar Engen fra Kulturminnefondet, som hadde vært på den fine perlen, butikken, det semiurbane miljø, *Gamle Hovin*, står det:
«Hils tilbake til damene og si at jeg er imponert over engasjementet.»

Damene er Siri Nordhus og Wigdis Krogstad. Og jeg er likeledes imponert. I mai var rådgiver fra fylket, Hauke Haupts, og jeg der i flere timer og gav råd om mangt. Kort tid etter, var omtrent alt Haupts og jeg hadde sagt, utmerket utført.

På Horg er det bygdatunet og kirken, der ansatte og frivillige omkring legger ned en stor innsats; på Flå har de bygdasamlingen; på Hølonda – ja, det er nå et kapittel for seg. Der har de jo flere museer enn hele kommunen tilsammen, ellers. Vi har mye å lære av dem.

De som rev gammelkirken mente de gjorde et storverk. Men det verk de blir husket for, er ikke hva de bygget. Men det de rev ned, den gamle kirken.

8. klassinger jeg har på besøk i låna idag, blir forskrekket over at man – for 119 år siden – rev *middelalderkirken* i Melhus.

Og det vet vi meget godt: Hvis denne kirken hadde stått idag – og likeledes den gamle Y-kirken i Horg, og andre verdifulle kirkebygg som tidligere har

stått i kommunen – hvis disse hadde stått idag, ville de ha vært de *største attraksjoner!*

Kulturminnevern er humanitet, menneskelighet. Når vi har det åpent i låna lørdager og folk kommer innom, så er det ikke bare for å få kaffe, men fordi det er ekstra hyggelig å sitte i et gammelt rom, med gamle, trivelige gjenstander. Hus, gjenstander, historie, håndverk og mennesker hører sammen. Vi skal ta vare på alt dette.

For et par uker siden hadde vi kulturminnevernforedrag, til kunnskap og hjelp. Det har vi mange ganger i året.

Igår kveld var det Prøysen-kveld, herlig fellesskap, sang og samtale. Vi har foredrag et par ganger i måneden.

Vi har fast besøk fra skolene. Skolebarn kommer og blir betatt av gammelt håndverk, gjenstander, linoleum, historier. De kan lytte engasjert og konsentrert i både en time og mer, uten at vi har annet enn huset, gjenstandene og fortellingen. Tekniske hjelpemidler, datamaskiner, kan bli stener for brød.

En lørdag for noen år siden, kom en ca 60 år gammel kvinne sammen med en bror og et barnebarn, til låna. Hun bad spesielt om det var mulig å få komme i Størhuset. Hun fortalte at for 50 år siden lå hennes far syk på tuberkulosehjemmet, like nord for kirken. Men hun fikk ikke lov til å besøke ham, på grunn av smittefaren.

En gang hun som ni-tiåring besøkte sin tante Hilda, som bodde i prestegårdslånas vestre del, kom det melding om at nå var far død. «De voksne hadde ikke tid for meg», sa kvinnen, «så jeg gikk inn i Størhuset og satte meg i grua og skreik».

«Nå vil jeg gjerne dit for å minnes», sa hun. Det ble en andaktsstund for oss, i lånas Størhus; mens hun satt i den samme grua igjen, 50 år etterpå, og mintes – far.

Skolebarn idag gripes sterkt av denne historien, når jeg forteller den.

Andre eldre – som regnes som demente – kommer på besøk i låna. «Her tok vi ut lysning», sier en. «Prost Aune konfirmerte meg», sier en annen, og tårene triller når vi står og ser på Aunes prestekjole, kanskje den som ble brukt ved konfirmasjonen for mange, mange år siden.

«Røkke husker jeg, der er bilde av ham!» Det er godt å minnes sogneprest Røkke, men det er nok få av de ansatte på sykehjemmet som vet om ham. Når de gamle kommer i låna, da kommer hendelser og gleder fra årtier tilbake, frem igjen. «Røkke tok med ro i tunet når han kom på en gard, så bondekjerringa fikk tid til å snu forkleidet», fortalte en bonde.

De såkalt demente virker slett ikke demente her. Her møter de gamle skolebøker, broderte duker, gamle leker, håndarbeid, bilder, lukter, sanger og interiører som er fra en kjent og kjær tid. De ser en verden de kjenner. Det de og vi opplever i låna, kan vi ikke få til noe annet sted. Folk går lett inn i depresjon og demens når det som en vokste opp med, det man kjenner, blir borte. Det burde ikke være vanskelig å forstå. Men alt ofres på utviklingens og fremskrittets alter.

Går man i kirken, er det like ens der. For kirken skal 'følge med tiden', som kirken kaller det. Ikke engang Fadervår er slik det var.

Godt kulturminnevern er sann humanisme. Det er å holde det fjerde bud – hedre din far og din mor.

Hva gjør en okkupasjonsmakt for å ødelegge folk? Den fratar folket dets kultur. Kulturen rases.

Vi har dessverre så alt for mange som med vilje ødelegger kulturen vår, *uten* at det er krig. Bak forandringene står det sterke forretningsmessige interesser, som styrer og fører.

Gjenkjennelse! Gjenkjennelsen av det gamle er stort for den som er gammel. Og for barn også. De ser sammenheng mellom hva de gamle snakker om, og tingene barna ser rundt seg, når de kommer inn i de gamle husene, og finner gamle redskaper og gjenstander.

Sterke krefter vil få oss til å tro at det ikke er noe verdt, det er bare nostalgi, sier de og smiler overbærende, mens de gnir seg i hendene over alt de kan tjene ved at vi kaster det gamle over bord.

Det er ikke måte på hvor fjollete argument folk kan bruke: «*Det går ikke an å ta vare på alt sammen*», hører man til stadighet. Men det har jo aldri noen gang i historien skjedd at man har tatt vare på alt sammen! Faktum er at det **aller meste** kastes, det aller meste går tapt. Men det er tydeligvis en del mennesker som ikke kan tåle den siste lille resten, som blir tatt vare på.

Kulturminnevern er først og fremst humanitær virksomhet.

Ta bort de gamle husene, den gammeldagse høfligheten, de pene koppene, de broderte dukene, de *koselige* husene.

Ta dem bort fra de gamle – de som er, eller begynner å bli svake, og som trenger all vår støtte – Ta dem bort fra de gamle ... og de trekker seg inn i seg selv, og blir demente, om de ikke var det fra før.

Det er *inhumant* – hverken mere eller mindre – det er inhumant ikke å ta vare på den arven vi har fra våre forgjengere. Kulturarven er en del av vår felles hukommelse. Det er menneskets hukommelse man går til angrep på, når man sletter kulturminner.

Det er mange som tar vare på sin gamle gård, sin villa eller gamle husmannsplass, og som ønsker å gjøre det bedre. Jeg mener at det må gis praktisk og økonomisk hjelp til de som eier verneverdige hus og gårder.

Vi har fått i gang et samarbeid mellom kommunen, fylket og Prestegårdslåna, om foredrag, fagdager og hjelp til søknader om støtte til istandsettingsarbeider. I løpet av ett år har faktisk fire eiendommer fått støtte fra Kulturminnefondet på Røros. Og vi burde få mange, mange flere.

Men vi kan faktisk ta vare på, uten så mye penger også. Bare ved å legge blikk på taket og fjerne jord og trær innmed mur og vegg, kan vi ta grunnleggende vare på hus i årevis.

Ikke kast gamle bilder, selv om vi ikke vet hvem de på bildet er! Bilder er uvurderlig dokumentasjon av hvordan det så ut tidligere. De kan fortelle så mye. Jeg benytter anledningen til å be deg, hvis du kommer over, eller vet om et bilde fra Prestegårdslåna eller hagen, så vær så snill å la oss få kopi. Det som noen tror bare er *æsj*, *kast det*, nei for oss kan det være veldig viktig!

Den svenske forfatteren Verner von Heidenstam, som fikk nobelprisen i litteratur i 1916, sa at vi ikke må stille oss slik, at våre etterkommere ikke vil vedkjenne seg slektskapet med oss.

Det er en fryd å se ungdom på kjøkkenet i glede og strev, over å forme sin første bolle av bolledeig; barnet som står på stol og vasker opp; gutten – og jenta – i snekkerbua med bestefar og i stua hos bestemor, lære seg å håndtere kniv eller strikkepinner.

Det er en stor glede når 8. klassinger i prestegårdslåna lytter og forteller med begeistring om små gjenstander eller spennende hus, som de har, eller vet om.

Jeg fikk slengt imot meg i de harde årene vi kjempet for Prestegårdslåna, forøvrig fra en høyt utdannet person i Melhus: «*Du bryr deg ikke om mennesker! Du er bare interessert i gamle hus!*» For noe tull. En slik uttalelse er den totale forkvakling.

Sant kulturminnevern – jeg sier sant kulturminnevern – er sann menneskelighet, hvor man lever – ikke strid med – men i pakt med: FORTID, NÅTID OG FREMTID.

Sant og godt kulturminnevern er menneskevennlig, miljøvennlig, klimavennlig. Det gir mening. Det er kristen humanisme.

Ivar Aasen – som ble som en far for Anders Hovden, (sogneprest i Melhus 1910-20) – skrev:

*Lat oss ikkje forfedrane gløyma
Under alt som me venda og snu,
For dei gav oss ein arv til å gøyma
Han er større enn mange vil tru.*

*Lat det merkast i meir enn i ordi
At me halda den arven i stand
At når fedrane sjå att på jordi
Dei kan kjenna sitt folk og sitt land.*